

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

7/14

ARALIK 2022

DergiPark
AKADEMİK

SÖBIAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

SIS
Scientific Indexing Services

EBSCOhost

**Academic
Resource
Index**
ResearchBib

e-ISSN: 2651-3595

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Sayı/No:14

Aralık/December 2022

Dergi Eski Adı: Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Dinî Araştırmalar-Sosyal Bilimler

Scope: Religious Studies-Social Sciences

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June& December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca.

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German.

Kalemlname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.

Kalemlname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; İngilizce-Türkçe başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an English-Turkish title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

HERMENEUTİK ve METAFOR İLİŞKİSİ*

Demet KONUR ŞEN

Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Felsefe Bölümü

Türk İslam Düşünce Tarihi Anabilim Dalı

Res. Ass., Kırıkkale University Faculty of Science and Literature

Department of Philosophy

Kırıkkale, Turkey.

demet_konur@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-4951-0947

Öz:

Tarih boyunca insanoğlunun dili kullanması, anlamlar üretmesi, ürettiği anlamları yorumlaması ve bu anlamlarla yaşaması bakımından diğer canlı türlerinden ayrıldığını görmekteyiz. İnsanı diğer canlı türlerinden ayıran bu özelliği özellikle son yüzyıllarda anlama, yorumlama ve açıklama çalışmalarlarıyla gelişimini ve değişimini sürdüren hermeneutik üzerine farklı yönelimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsan bilimlerinin, doğa bilimlerinin zirveye ulaştığı dönemde kendisine bir yöntem arayışıyla başlayan hermeneutik geleneğin farklı zamanlarda farklı anlamlarda ele alındığını görmekteyiz. Buna karşılık dilde bir anlam aktarımı olarak tanımlanan ve kelimelerin temel anlamlarının dışında marjinal anlamlar içermesi şeklinde ifade edilen metaforlar da bu gelişime paralel olarak farklı anlamlarda kullanılmıştır. Dil öğeleri ve dilsel ifadeler içinde metaforlar, anlamayı güçleştirme ya da süsleme gibi etkileriyle her zaman ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır. Anlamları ilk bakışta anlaşılmayan metaforların bu ayrıcalıklı konumları onları, anlamamanın ve dolayısıyla da yorumlamanın konusu hâline getirmiştir. Bu çalışmada metaforların hermeneutik gelenek içerisinde ele alınış şekilleri ve hermeneutikle olan karşılıklı ilişkileri, hem hermeneutiğin hem de metaforların tarihsel gelişimleriyle birlikte ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hermeneutik, Metafor, Anlam, Metafor ve Hermeneutik İlişkisi, Yorumlama.

HERMENEUTICS and METAPHOR

* Bu çalışma yazar tarafından, Prof. Dr. Hakan GÜNDOĞDU danışmanlığında hazırlanan “Heidegger, Gadamer ve Ricoeur Hermeneutiğinde Metafor” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is based on the author's doctoral dissertation entitled “Metaphor in Heidegger, Gadamer and Ricoeur Hermeneutics”, prepared under the supervision of Prof. Dr. Hakan GÜNDOĞDU.

Abstract:

Throughout history, we see that human beings differ from other species in terms of using language, producing meanings, interpreting the meanings they produce and living with these meanings. This feature that distinguishes human beings from other species has led to the emergence of different orientations on hermeneutics, which has continued to develop and change with the studies of understanding, interpretation and explanation, especially in recent centuries. We see that the hermeneutic tradition, which started when the natural sciences reached their peak and the human sciences began to search for a method for themselves, has been handled in different meanings at different times. On the other hand, metaphors, which are defined as a transfer of meaning in language and expressed as words containing marginal meanings other than their basic meanings, have been used in different meanings in parallel with this progress. Among language elements and linguistic expressions, metaphors have always had a privileged position with their effects such as difficulty of understanding or decoration. This privileged position of metaphors, whose meanings are not understood at first glance, has made them the subject of understanding and therefore of interpretation. In this study, the ways in which metaphors are handled within the hermeneutical tradition and their mutual relations with hermeneutics will be examined together with the historical development of both hermeneutics and metaphors.

Keywords: Hermeneutics, Metaphor, Meaning, Hermeneutics and Metaphor, Interpretation.

GİRİŞ

“Hermeneutik”, terimi “yorumlamak” veya “çevirmek” anlamına gelen Yunanca fiil *hermeneueinden* gelmekte ve bugün, insan yorumunun bilim, teori ve pratiğine atıfta bulunmaktadır.¹ Genel kanı olarak yorumlama şeklinde karşılık bulan hermeneutik etkinlik, anlamlı insan eylemleri ve bu eylemlerin ürünleriyle en önemlisi de metinler ile uğraşırken ortaya çıkan problemlerle ilgilidir.² Hermeneutik, Friedrich Schleiermacher'den bu yana geliştirildiği şekliyle -özellikle de çağdaş felsefe içerisinde- birçok verimli felsefi araştırma olanağı sunmaktadır. Schleiermacher'in çalışmalarına gelene kadar ise özellikle edebî, dinî ve hukuki başta olmak üzere farklı uzmanlaşma alanlarında karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli metin türlerinin yorumlanmasına yönelik metodolojiler olarak kabul edilen bu hermeneutik

¹ Stanley E. Porter – Jason C. Robinson, *Hermeneutics: An Introduction to Interpretive Theory* (Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2011), 2.

² Theodore George, “Hermeneutics”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (Erişim: 15 Ekim 2022)

çeşitlerinin çağdaş hermeneutik görüşlere yansımaları ve katkısı göz ardı edilemez. Nitekim Dilthey ile başlayan insan bilimleri için metodolojik bir temel geliştirme çabasıyla ele alma anlayışı, sonralarda Emelio Betti ve E. D. Hirsch gibi düşünürlerde görülen metodoloji kaygısına zemin hazırlamıştır. Daha sonraları ise hermeneutiğin bir yöntem olarak kabul edilmediği ve ontolojik, fenomenolojik gibi daha çok insan ve insanın varlığını anlamlandırma üzerine geliştirilen pek çok farklı görünümü ortaya çıkmıştır. Fakat bu makalenin amacı tarih boyunca geliştirilen hermeneutik anlayışların bir taslağını sunmaktan ziyade, bu hermeneutik anlayışların metaforla olan ilişkilerinin açığa çıkarılmasıdır.

Çalışma kapsamı içerisinde hermeneutik ile ilişkisi incelenecek olan metaforların ise özellikle anlam yaratma gücüne sahip ve başka bir şekilde ifade edilmesi mümkün olmayan metaforlar olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim metaforlar çoğu zaman farklı şekillerde tanımlanmış ve farklı teorilerin oluşmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu teorilere ve teorilerin hermeneutikle olan ilişkilerine geçmeden önce özellikle neden metafor tabirini kullandığımıza değinmemiz gerekir. Metaforun dilimizde ve diğer dillerde birçok eşanlamlı kullanımı olduğunu görmekteyiz. Bunların en başında istiare, mecaz, eğretileme, teşbih, alegori ve metonimi gibi kavramlar gelmektedir. Fakat birinden ödünç bir şey alma anlamına gelen istiare³, metafordaki kalıcı anlam değişikliğini yansıtmadığı için; hakikatin zıddı olan mecaz, yalnızca kullanımda yani bir bağlam içerisinde anlamına ulaşılabilirdiği için; bir şeyin başka bir şeye benzetilmesi yoluyla oluşturulmuş teşbih, sadece benzerlik ilişkisine dayandığı için; misal ve temsil gibi anlamlara gelen alegoriler baştan sona metaforik bir dille aktarılan uzun eserler oldukları için ve yine birbirinden nitelik olarak farklı iki şeyin birbirinin yerine kullanıldığı metonimiler ise bir ilişki temelinde karşılaştırmayı içeren yapılar olduğu için tercih edilmemiştir. Nitekim bu çalışmada ele alınacak ifadeler olarak metaforların en genel hâliyle iki unsurdan oluşan ifadeler olduğunu belirtmemiz gerekir: (1) Metaforik olarak kullanılan terim (araç ya da kaynak) ile (2) konunun konuşulduğu (konu ya da hedef) terim. Metaforlar bu iki unsur arasındaki ya bir benzerlikten yararlanırlar ya bu iki unsur arasında bir benzerlik yaratırlar ya da bunları birbirine yakınlaştırırlar.⁴ Bu sebeple dilde bir anlam aktarımı olarak kabul edilen ve içerdiği iki unsurun arasındaki etkileşim ya da gerilim neticesinde yeni bir anlam yaratma gücüne sahip olan metafor tabiri kullanılacaktır.

³ Musa Demir, "Batı 'Metafor'u Ve Doğu 'İstiare'sinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi", *Türkbilgi*/18, (2009), 64.

⁴ Donald M. Burchert, "Metaphor", *Encyclopedia of Philosophia*, 2nd Edit. (2005), 165-167.

Metaforların, hermeneutik içerisinde yeni bir anlam yaratma gücüne sahip olan ifadeler olarak önemli oldukları ön kabulüne dayalı bu çalışmada ilk olarak genel olarak hermeneutik ve metaforun tarihsel analizi ile aralarındaki ilişki hermeneutikten metafora ve metafordan hermeneutiğe şeklinde ele alınacak, sonra ise metaforlarla karşılaştığımızda dâhil olduğumuz hermeneutik süreç ve yine hermeneutik etkinlik içerisinde bir metaforla karşılaşılmasında izlenen yollar açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

1. Hermeneutikten Metafora

Hermeneutik tarihinin incelendiği çalışmalar, genellikle kavramın köklerine Antik Yunan destanlarında rastlandığını kabul eder. Bu nokta hermeneutik etkinlik içerisinde bir metaforla karşılaştığımızda, anlama ve yorumlama sürecimize fazladan bir zorluğun eklenmesinin ilk örnekleriyle karşılaştığımız yerdir. Nitekim hermeneutik terimiyle Yunan tanrısı Hermes⁵ arasındaki etimolojik bağ, terimin tanrının isminden türetildiği sonucuna götürmekte ve yine terimin mahiyetine yeni anlamlar eklemektedir. Hermes'in tanrılardan ölümlülere mesajlar getirmesi görevi onu bir aktarıcı konumuna yerleştirmektedir.⁶ Üstelik tanrıların, ölümlülerden/insanlardan farklı bir dilde konuştuğu kabulüyle bu iki grup arasında tercüman gibi çalışan Hermes sayesinde insanlar tanrıların ne söylemek istediğini kendi dillerine çevrilmiş bir şekilde olduğu için anlarlardı. Bu şekilde, Hermes, yalnızca cümleleri aktarmakla kalmaz aynı zamanda çevirirdi ve çevirmekten çok daha fazla çaba gerektiren hakikat anlayışını geliştirmekten sorumluydu. Kısacası Hermes, olayı anlamlandırmak için dinleyicinin tarihine, kültürüne ve anlayış şekline uygun düşebilecek anlamı yeniden yaratmak ya da çoğaltmakla sorumluydu.⁷ Hermes'in yaptığı hem insanlarla tanrılar arasındaki farklılığı korurken bu iki farklı grup arasındaki ilişkiyi, iletişimi sağlamaktır. Bunu yaparken de kendi yorumlarını eklemektedir.⁸ Özetle bir arabulucu olarak kabul edilen Hermes'in hermeneutikle arasındaki bağlantı bu özelliğinin bir neticesidir. Hermeneutiğin tarihsel gelişimini ele alan eserlerde sıklıkla yer verilen bu bağlantının gerçek olmaktan ziyade akla yatkın olduğuna işaret etmek ve bugün filologların bu bağlantıya neredeyse evrensel bir şüphecilikle yaklaştıkları belirtmek de gerekir.⁹ Fakat hermeneutik ve metafor arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada terimin

⁵ Titanların soyundan Atlas'la Pleione'nin kızı Maia'nın Zeus ile birleşmesinden doğmuştur. Tanrıların ve özellikle Zeus'un habercisi olarak görev alan Hermes, Olympos tanrılarının en renkli ve özgün kişiliklerinden biridir. (Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, s. 140)

⁶ Azra Erhat., *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1996), 141.

⁷ Stanley E. Porter – Jason C. Robinson, *Hermeneutics*, 3.

⁸ Erol Göka vd. *Önce Söz Vardı*, (Ankara: Vadi Yayınları, 1999), 27.

⁹ Jean Grondin, *Introduction to Philosophical Hermeneutics*, (USA: Yale University Press, 1994), 22.

kökenine atfedilen bu anlamların önemli olduğunu söylemeliyiz. Nitekim Hermes'in görevi olan anlamak, aktarmak, aktarırken yorumlamak ve anlaşılır olmak; bir metaforla karşı karşıya kalındığında kendimizi içinde bulduğumuz sürece karşılık gelmektedir.

Hermeneutik ve metafor ilişkisinin destanlardaki görünümünün dışında Antik Çağın felsefe metinlerinde de karşımıza çıktığını görmekteyiz. Antik dönem düşünürlerinden Platon'un Sokratik dönem diyalogları olarak adlandırılan eserlerinde, yorumlama ve anlama olarak hermeneutiğin önemi, doğru soru sorma üzerinden örneklerle açıklanır. Soru sorma eylemi, soruyu soran kişinin sorduğu soruyla karşısındakinin bakış açısına dâhil olmasına ve onun anlatmak istediği gerçeği gözlemlemesine hizmet etmesi gereken bir süreçtir. Platon'da, sorunun önceliği kavramı, aynı zamanda, en modern hermeneutik kavramlarını müjdeleyen bir metin yorumlama anlayışıyla ilgilidir. Soru soran canlı bir varlık olarak kabul edilen metnin kendisidir. Böylece metni yorumlamak da metni dinleyebilmek anlamına gelmektedir.¹⁰ Yine Platon'da hermeneutiğe bir sanat olarak yaklaşılacak bakış açısının örneklerini de görmekteyiz. Düşünür, *İon* adlı eserinde tanrılarla insanlar arasındaki habercilik yapma görevini şairlere vermektedir. Ferman, buyruk, haber gibi anlamlara gelen *hermeneia* Platon'a göre buyrukların açıklanması olarak da anlaşılmaktadır.¹¹ Şairlerin kehanet ve yorumlama sanatı, felsefi bilgelikten başka bir şey değildir ve gerçek bir tür bilgiyi aktaramaz, bunlar sadece söyleneni bilir, ancak bunun doğru olup olmadığını öğrenmemişlerdir.¹² Platon'un şairlere verdiği görev Hermes'in görevini hatırlatmaktadır. Burada da yine habercilik olarak adlandırılan aslında bir çevirme ve aktarma faaliyetidir. Fakat Platon'un hermeneutikle ilgili görüşleri asıl olarak diyaloglarında hangi anlamlarda kullandığından ziyade anlama olayına yaklaşımında açığa çıkmaktadır. Platon'a göre ruhunu yani bağlamını, amacını, kapsamını bilmeksizin anlayabileceğimiz bir önerme bulunmamaktadır.¹³ Salt söylenilenden ziyade söylenmeyen şeyin anlaşılması elzemdir ki bu da yine dile getirilen ile birlikte ancak kendini anlaşılır kılmaktadır. Platon'un dilin bağlantıları ile ilgili ortaya koyduğu bu tespitlerinde ise gelecekte ortaya çıkan okur merkezli anlama yorumlama yaklaşımlarından, bağlamsallığa ve ontolojik hermeneutik yaklaşımlara gönderme vardır.¹⁴ Üstelik bu noktada söylenmeyen şeyin

¹⁰ Gaspera Mura, "Hermeneutics", *Interdisciplinary Encyclopedia of Religion and Science*. (15.09.2022).

¹¹ Mehmet Faik Yılmaz, "Kutsal Metinleri Anlama ve Hermenötik Metodun Tarihi Birlikteliği", 11. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Kırgızistan, 2013,28.

¹² Grondin, *Introduction to Hermeneutics*, 19.

¹³ Mura, *Hermeneutics* 2002.

¹⁴ Yılmaz, *Kutsal Metinleri Anlama*, 28.

anlaşılmasına yapılan vurgu ile metaforların anlaşılması için hermeneutik sürecin başlaması gerektiğine dair ortaya koyduğumuzu iddiamızı güçlendiren bir örnekle karşılaşmaktayız. Metaforlar anlamı hemen anlaşılmayan dilsel ifadeler olarak aslında gerçek anlamlarında kullanılmayan terimlerle oluşturuldukları için, söylenmeyi ima etmektedirler.

Antik çağlarda hermeneutiğin bir diğer görünümü ise ilk ikisinden farklı ve daha sistematik bir şekilde karşımıza çıkan, mitlerin alegorik yorumlarıdır. Bu hermeneutik anlayış, çalışmamızın kapsamı için önemlidir. Nitekim daha önce metafor yerine kullanılan eş anlamlı sözcüklere yer verirken alegoriyi de ele almıştık. Baştan sona metaforik ifadelerle oluşturulan alegoriler, gerçek anlamın arkasında daha derin bir şey keşfetmek üzerine kuruludurlar.¹⁵ Alegorik yorum, teolojik ve ahlaki açıdan uygunsuz ya da yanlış görünen iddiaları ve ifadeleri içeren otoriter metinlerin lâfzî olmayan yorumunun bir yöntemidir. Bu noktada yüzeyin altında gizlenmiş yani altta yatan anlamına gelen *Hipnoya* tabiri ile de karşılaşmaktayız.¹⁶ *Hipnoyada* amaç, sözel ve sıradan anlamın ardında veya üstünde bulunduğu varsayılan esas anlamı ortaya çıkarmaktır. Görüldüğü gibi, Antik Çağlarda hermeneutiğin kullanılış tarzı modern hermeneutik olarak adlandırılabilenimiz çalışmaların anlam ve işlevine ışık tutmaktadır.¹⁷ Üstelik alegorik yorum ve hipnoya olarak karşılık bulan hermeneutik, altta yatan ya da asıl söylenmek istenen anlamın gizlenmesi sonucunda açığa çıkarılması süreci olarak kabul edildiği için metaforlarla olan bağı da açıktır.

Orta Çağ'a gelindiğinde ise Antik Çağlardan farklı bir amaca hizmet eden hermeneutik anlayışıyla karşı karşıya kalmaktayız. Artık bütünüyle bir yöntem olarak görülen hermeneutik, Kilise Babaları tarafından geliştirilmiştir. Kutsal Kitap yorumu olarak kabul edilen hermeneutik Reform sırasında Hıristiyanların inanç kaynağı olarak bir tek kutsal kitabı kabul etmeleri anlayışına dayalı *yalnızca yazı* manasına gelen *sola scriptura*¹⁸ kuralı tarafından dönüştürülmüştür. Böylece hermeneutik kendi tarihindeki zirvelerden birine yükselmiş ve bu

¹⁵ Porter-Robinson, *Hermeneutics*, 24.

¹⁶ Stanford Encyclopedia of Philosophy, *Hermeneutics*.

¹⁷ Hans-Georg Gadamer, "Hermeneutik", *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, Çev: Doğan Özlem, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2003), 14.

¹⁸ *Sola scriptura* yani kutsal metinlerin "kendi başına yeterliliği" tezine dayanan görüş. Temel iddiası sadece metnin kendisinin kendi yorumunun doğrulayıcı kriteri olduğudur. Bu bağlamda gelenekle doğrulayıcı yorumu öne sürerek manayı sözden ziyade yazıda aramışlardır. Kısacası *sola scriptura* görüşüne göre Kutsal Yazılar, kendi yorumuna ilişkin geleneğin gerçek olup olmadığını göstermektedirler. En önemli öncüsü olarak genellikle Martin Luther King'e işaret edilir. *Sola Scriptura* hakkında daha fazla bilgi için bkz. Awad, N., G. (2008). "Should We Dispense with Sola Scriptura? Scripture, Tradition and Postmodern Theology", *Dialog: A Journal of Theology*, 47(1).

durum da reformun, çoğu zaman Dilthey tarafından hermeneutiğin başlangıcı olarak kabul edilmesine yol açmıştır.¹⁹ Orta Çağ hermeneutiğinin, Kutsal Kitap yorumu olarak kabul edilmesi ve Kutsal Kitap'ta yer alan ifadelerin tüm insanların anlayabileceği bir şekilde yorumlanması yine metaforlar ile hermeneutik arasındaki ilişkiye benzer bir ilişkiyi ve neredeyse aynı hermeneutik süreci hatırlatmaktadır. Nitekim Kutsal Kitap yorumlarında da aynı şekilde anlama, yorumlama ve aktararak anlaşılır kılınma amaçları bulunmaktadır.

Felsefe tarihi içerisinde hermeneutiğe olan ilginin arttığı ve hermeneutiğin deyim yerindeyse kendi zirvesine ulaşmaya başladığı 17. yüzyıla geldiğimizde ise Orta Çağ'daki gibi bir yöntem olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Fakat bu yöntem Kutsal Kitap yorumları için hizmet edecek bir yöntem olmaktan ziyade beşerî bilimler için geliştirilen bir yöntemdir. Doğa bilimlerine artan ilginin bir neticesi olarak, beşerî bilimlerde de doğa bilimleri gibi kesinlik arayışına girilmiş ve bunun neticesi olarak da bir yöntem geliştirme ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu noktada hermeneutik bu yöntemin karşılığı olarak görülmekte ve bu amaca uygun olarak geliştirilmektedir. Dilthey, Schaleirmacher gibi düşünürler tarafından tarihindeki en önemli dönüm noktalarından birini yaşayan hermeneutik daha sonraları ise bir yöntem olmaktan ziyade varoluşun yorumlanması olarak karşılık bulduğu bir sürece doğru evrilmektedir. Özetle Antik Çağlardan günümüze doğru ilerlerken hermeneutiğin temel problemi olarak işaret edilen şeyin yine yorumlama olduğunu görmekteyiz. Yorumlama ise; metin ya da kişi ile yorumcu arasında etkileşimin kurulma anıdır. Bu etkileşim de içeriği gerçek ve benzersiz bir içerik hâline getirmektedir. Bu noktada bir kişiyle girilen etkileşim yani diyaloglarda referans daha açıktır. Çünkü referans söylemin neyle ilgili olduğuyla alakalıdır ve konuşmacılar genellikle ortak bir dil kullanırlar. Yazılı dilde ise bu referansların açık olmadığını görürüz. Edebî eserler hep bir şey hakkındadır ve bu eserlerin kendilerine ait dünyaları vardır.²⁰ İfade edildiği şekliyle edebî eserlerdeki referansın doğası, yorumlama için önemli sonuçlar doğurur. Eserin anlamı eserde saklı bir şey değildir aksine ortaya çıkarılmış bir şeydir. Referans bize bunu anlatmaktadır. Eserin açık olmayan referansları sayesinde mümkün olanı gösteren şey anlaşılabilir. Böylelikle diyalogdaki açık referans ile yazılı eserlerde açığa çıkarma eşitlenir. Yorumlama dediğimiz şey de eserin açık olmayan referansları için oluşturulan dünya önerilerinin anlaşılmasıdır.²¹ Eserin açık olmayan referanslarına en güzel örnek ise metaforlardır. Metaforlar için önerilen

¹⁹ Grondin, Introduction to Hermeneutics, 19.

²⁰ Paul Ricoeur, "Metaphor And The Main Problem of Hermeneutics", *New Literary History*, (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1974), 6/103-105.

²¹ Ricoeur, Metaphor and Hermeneutics, 6/105.

dünyaların anlaşılması noktasında, eserin ne söylediğinden, ne hakkında konuştuğuna doğru olan dinamiklerin kavranması gerekir. Gadamer hermeneutik görüşü içerisinde buna *ufukların kesişmesi*²² demektedir. Bu tanımlama diyalektik bir süreci işaret etmektedir ve pek çok düşünür tarafından bu şekilde kabul edilmiştir. Ufukların kesişmesi, vurgunun geçişi olarak da adlandırılabilir ve bu geçiş hermeneutik döngüdeki geçişe benzemektedir. Hermeneutik döngü ifadesi ise iki farklı minvalde ele alınabilir. Bunlardan ilki eseri anlarken parça-bütün arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması neticesinde bir döngünün içine girmektir. Bu döngü parçaları bir bütün olarak belirlemeyi sağlar ve bu parçalar da döngüyü oluşturur.²³ Bu noktada metaforların bütün bir metnin anlaşılması söz konusu olduğunda önemli oldukları sonucuna vurgu yapmak gerekir. Metafor metnin bütünü, metnin bütünü de metaforun bağlamını vereceği için, bu diyalektik ilişki metaforun anlamının açığa çıkmasına katkı sağlayacaktır. Hermeneutik döngüde işaret edilen bir diğer husus ise eserin anlamının tamamına vâkıf olmanın, yazarın diğer eserlerinin de incelenmesini gerektirdiği görüşüyle dâhil olunan döngüselliktir.

Hermeneutik döngünün ilk ve metaforlarla ilgili olarak ele alınan şekli, kısır döngüye sebebiyet vererek metnin tam bir anlamasını sunmaya engel teşkil etme ihtimali nedeniyle olumsuz bir şekilde yorumlanabilmektedir. Fakat bu döngü yine de yorumlamanın kaçınılmaz bir yapısıdır. Çünkü gerçek yorumlamaların hiçbiri bir çeşit kendine mal etme değildir. Yani ne yorumlayıcıya ne de ana kaynak metnin ya da konuşmanın öznelliğine aittir. Yorumlamada sahiplenilen şey yabancı bir deneyim ya da niyet değildir, bahsedilen eserin dünyasının ufkudur. Bu ufuk ile okuyucunun ufkusu arasındaki ilişki, ortaya çıkarma ilişkisinden ziyade sahiplenme ilişkisidir. Okuyucu kendisini, eserin dünyasından önce anlar. Birisinin önce kendisini anlayabilmesi için önünde inançlarını, ön yargılarını ve kendisini tahmin edemeyeceği bir dünya vardır. Bu dünyayı kendisine katması gerekmektedir. Bu da ancak eserin ve eserin dünyasının kişinin öz anlama ufkunu genişletmesine izin vermesi neticesinde gerçekleşebilir.²⁴

²² Ufukların Kesişmesi: Metinde ifade edilen niyetle, (yani belli bir kavramsal dünyayı/yazarın ufkusuyla) okurun anlamasını (yani başka bir kavramsal dünyanın/yorumcunun ufkunun) mümkün olduğu kadar yakınlaştığı/kaynaştığı bir durumu, yani bir diyalogu ve uzlaşmayı anlatır. Çalışmanın adı geçen düşünürleri ele alan kısımlarında daha detaylı açıklamalara yer verilecektir. (Ricoeur, P. 1995. “Hermeneutik ve İdeoloji Eleştirisi”, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, çev. Hüsamettin Arslan, 167.)

²³ Richarde E. Palmer, R. *Hermenötik*, çev.: İbrahim Görener, (Ankara: Anka Yayınları, 2002), 124.

²⁴ Ricoeur, *Metaphor and Hermeneutics*, 6/105-107.

Bu nedenle hermeneutik, yorumlamayı okuyucunun sınırlı anlama kapasitesine bırakmaz. Yani eserin anlamını yorumlayan kişinin ellerine bırakmaz. Yorumlama varlığın yeni biçimlerinin ortaya çıktığı süreçtir. Varlığın yeni biçimlerinin yaratılmasında ise çalışmamıza konu olan metaforlar önemli bir konumda karşımıza çıkmaktadır. Hermeneutiğin tarihsel bir taslağı içerisinde metaforlara yer verdikten sonra şimdi ise metaforların tarihsel seyri içerisinde gelişen teorilerine yer verirken hermeneutiğin konumunu araştırmaya geçebiliriz. Böylece hermeneutikten metafora ve metafordan hermeneutiğe doğru çizmeyi amaçladığımız çerçevenin son aşaması olan hermeneutik süreçte metaforu anlamının aşamalarına geçiş yapabileceğiz.

2. Metafordan Hermeneutiğe

Metaforlar en genel hâliyle bir şeyleri başka bir şey yoluyla görmek için kullanılan dilsel araçlar olarak kabul edilen²⁵ metaforlar iki farklı ögeyi birbirine bağlamak amacıyla oluşturulurlar. Aktarım, başkalaşım, bir sözcüğü doğal anlamının dışında kullanma olarak karşılanan metafor, genellikle sözlü veya yazılı anlatımda ahenk sağlamak, anlamı ve anlatımı güçlendirmek maksatlarıyla kullanılan bir söz sanatı olarak da tanımlanmaktadır. Metaforun bu tanımıyla özellikle edebiyat, retorik ve felsefede karşılaşmakta ve köklerinin Antik Yunan'a kadar gittiğini görmekteyiz.²⁶ Daha önce de değindiğimiz gibi metaforun pek çok farklı kullanımı bulunmaktadır. Bunlar genel olarak metafor teorileri olarak adlandırdığımız teorilere karşılık gelmektedir. Klasik dönemde ya da çağdaş dönemde ortaya konulan metafor teorileri tanım ve kapsam belirtmek için oluşturulmuş olmakla birlikte aynı zamanda metaforların kullanım alanlarına, amaçlarına ve nasıl kullanıldıklarına dair açıklamaları da içermektedir.

Metafor teorilerinden hermeneutiğe doğru gitmeyi hedefleyen şimdiki yolumuzda ilk olarak yer vermemiz gereken metafor anlayışı Aristoteles'in kısaca *ikame* olarak adlandırılan görüşüdür. Aristoteles *Poetika*'nın yirmi birinci bölümünde sözcükler üzerine yaptığı açıklamada sözcükleri sınıflandırırken; herkesin kullandığı sözcükler olarak "ortak kullanılan sözcükler"e, yabancıların kullandığı sözcükler olarak "yabancı sözcükler"e ve son olarak da kendi özel anlamının dışında bir anlam verilen sözcükler olarak da "metaforlar"a yani onun deyimiyle "mecaz sözcükler"e işaret etmektedir.²⁷ Kendi anlamının dışında bir anlam yüklenen

²⁵ Richard D. J. Sheehan, "Metaphor as Hermeneutics", *Rhetoric Society Quarterly*, 29/2, (1999), 47.

²⁶ George Lakoff – Mark Johnson, *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*, çev. Gökhan Yavuz Demir, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2010), 15.

²⁷ Aristoteles. *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, (Ankara:Remzi Kitabevi, 1993), 59-60.

metaforlar türden çeşide, çeşitten türe, çeşitten çeşide bir kaymayla ya da bir benzeşim ilişkisi içerisinde bir adın başka bir şey yerine kullanılmasıyla oluşturulur.²⁸ Aristoteles'in ayrıntılı bir şekilde açıklamasını yaptığı şekliyle metafor, bir analogi²⁹ olarak kabul edilebilmektedir. Analogi olarak kabul edilen metaforu kullanmanın –yerinde ve güzel metaforlara yer vermenin- bir meziyet olduğu için övülmesi gereken bir özellik olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Nitekim o, metafor yapmayı doğal yeteneğin bir ürünü olarak kabul eder ve bu yeteneğin bir başkasından alınamayacak yegâne şey olmasıyla birlikte benzerliği görmeyi gerektiren bir dikkati de kapsadığını belirtir.³⁰

Aristoteles'in benzerlik temelinde ele aldığı metaforlara yer verdiği bir diğer eseri ise *Retorik*'tir. Bu eserde kelime düzeyine yerleştirilen ve mahiyetleri için üç tanımlayıcı özellik öne sürülen bir metafor anlayışıyla karşılaşmaktayız. Bu özellikler sırasıyla metaforun ismin başına gelen bir şey olduğu, hareket açısından tanımlandığı ve bir ismin aktarması olduğu şeklindedir.³¹ Kendi örneğiyle açıklayacak olursak; “Aşil düşmanın üzerine aslan gibi atladı.” cümlesinde cesur olması sebebiyle aslan sözcüğü Aşil'e aktarılmıştır.³² Aşil adının aslana aktarılması ya da kaydırılmasıyla oluşturulmuş bu örnekte metafor kurulurken bir alandan - buradaki örnekte bu hayvanlardan- ödünç alınan bir kavram, başka bir alana -yine buradaki örnekte bu Aşil'e yani insana- ait bir kelimenin yerine geçmektedir. Metaforun ikame teorisi olarak adlandırılan bu görüş içerisinde metafor uygun olmayanı söylemekle birlikte; gerek kısaltılmış bir teşbih olarak kullanılması, gerekse alışıldık anlamın dışında olması nedeniyle merak duygusunu uyandırarak cezbedici olması sebebiyle okuyucu üzerinde daha etkili olmaktadır.³³

Okuyucuda yarattığı etki ile Aristoteles'in gerek *Retorik* gerekse *Poetika* adlı eserinde yer verdiği metafor tanımları ve örnekleri incelendiğinde metaforun bir süsleme sanatı olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. Fakat yine de anlatılmak istenilenin farklı bir şekilde anlatılması söz konusu olduğu için hermeneutik sürece dâhil olunması noktasında ek bir

²⁸ Aristoteles, *Poetika*, 60.

²⁹ Analogi de yine metaforla eş anlamlı olarak kullanımı bulunan bir tabirdir. Tabirin etimolojik kökleri iki şey arasındaki oran neticesinde benzerlik kurulmasını işaret etmektedir. (Daha fazla bilgi için bkz. Burrell, D. B. (2016). *Analogy and Philosophical Language*, Wipf and Stock, 252-264)

³⁰ Aristoteles, *Poetika*, 68.

³¹ Karl Simms, *Critical Thinkers- Essential Guides for Literary Studies: Paul Ricoeur*, (Routledge, 2002), 62-63.

³² Aristoteles, *Retorik*, çev: Mehmet H. Doğan, (İstanbul: YKY, 1993), 173.

³³ Simms, *Critical Thinkers*, 63.

güçlülükle karşılaştığının belirtilmesi gerekir. Anlamı süslemek ya da güçlendirmek amacıyla oluşturulan ikame metaforlar ile karşılaştığında benzerlik ya da farklılık bağlantıları ışığında fazladan bir düşünmeye dalıyoruz. Bunun neticesi olarak da yorumlama sürecimize, kelimelerin gerçek anlamlarının açıklanmasından daha fazlası olan bu bağların açığa çıkarılması dâhil oluyor.

Aristoteles’le birlikte başladığı kabul edilen, metaforları yalnızca mecazlar olarak ele alan ve çeşitli alanlarda kullanılan bir sanat olduğu yönündeki anlayış 1950lere gelindiğinde yerini çeşitli teorilere bırakmıştır. Metaforun artık sadece bir süsleme olmadığı kabul edilmesiyle ortaya çıkan bu değişikliğin sebebi olarak çeşitli kaynaklarda dil felsefesinin, bilim felsefesinin ya da bilişsel bilimin gelişmesi ve ilerlemesi işaret edilir.³⁴ Dili hayati derecede metaforik olarak adlandıran ve metaforik bir anlatıma girmeden art arda üç cümle dahi kuramayacağımızı dile getiren I. A. Richards³⁵ bu geçiş evresinde önemli bir konumda yer almaktadır çünkü metafor hakkında oluşturulan ilk teorilerden birisine imzasını atmıştır.

Richards, *The Philosophy of Rhetoric* adlı eserinde retoriği “yanlış anlama ve çarelerinin incelenmesi” olarak adlandırır. Ona göre yanlış anlamamanın sebebi kelimelerin uygun anlamları diye bir şeyin söz konusu olmamasıdır. Kelimeler kendi başlarına bir anlam taşımazlar çünkü anlamı taşıyan bölünmez bir bütün olarak ele alınması gereken söylemdir.³⁶ Bu söylemler içerisinde metaforlar farklı şeylere dair iki düşünceyi birlikte aktif hâle getirdiğimiz yapılardır. Bu yapıların anlamı, bu iki düşüncenin etkileşimlerinin bir sonucu olarak tek bir kelime ya da cümle ile desteklenir.³⁷ Richards’ın bu tanımı aslında onun teorisinin bir özeti şeklinde okunabilir.

Richards, teorisini oluştururken metaforu iki unsura ayırır: tenor ve araç. Nitekim ona göre bu ayrımın daha önce denenmiş bazı tanımları yetersizdir: asıl fikir- ödünç alınan fikir, gerçekte söylenen şey -karşılaştırıldığı şey, asıl konu- neye benzediği vs. Tenor ve aracın yerine kullanılan tüm bu kavramlar kafa karışıklıklarına neden olabilmektedir.³⁸ Ona göre modern bir metafor teorisi her şeyden önce tenor ve aracın birlikte varlığını kabul etmelidir. Kısacası Richards için metaforu oluşturan iki kısımdan tenor altta yatan fikirdir, araç ise fikri

³⁴ Donald M. Burchert, *Encyclopedia of Philosophy*, 167.

³⁵ Ivor Armstrong Richards, *The Philosophy of Rhetoric*, (Oxford: Oxford University Press, 1993), 90-92.

³⁶ Richards, *Rhetoric*, 93.

³⁷ Richards, *Rhetoric*, 93.

³⁸ Richards, *Rhetoric*, 96-99.

gündeme getiren kısımdır. “Aşıl bir aslandır.” örneği üzerinden gidecek olursak tenor Aşıl’ın gücü, cesareti ve asaletiyken; araç ise bir aslan fikridir. Kısacası Richards’a göre bir metafor ne tek başına bir tenor ne de bir araçtır aksine her ikisinin toplamıdır.³⁹ Araç ve tenor toplamı olarak tanımlanan metaforun işlevi yeni bir anlam yaratmaktır. İşte bu nokta süslü bir anlatımı işaret eden Aristotelesçi metafor görüşünden, dil çalışmalarının merkezine yükseltilmeye çalışılan bir metafor teorisinin ilk kıvılcımlarının atıldığı yerdir. Bunu gerçekleştiren Richards hermeneutik etkinlik içerisinde metaforu yeniden canlandırmaya çalışan kişi olmuştur. Tenor ve araç arasında etkileşime ve bağlamsal ilişkiye dayanan bu teori metafor teorileri arasında *etkileşimcilik* olarak yerini almaktadır.

Retorik içerisinde konumlandırılan ve bir süsleme olarak kabul edilen metafor anlayışından dil ve anlam bağlamı içerisinde hermeneutik kapsamına yerleştirilen ve etkileşim teorisi içerisinde incelenmesi gereken metafor anlayışına geçişte bir diğer önemli teorisyen Max Black’tir. 1962’de yayınladığı eseri *Models and Metaphors*’ta Black şu metafor tanımına yer verir: “...bir metafordan bahsettiğimizde, bazı kelimelerin metaforik olarak kullanıldığı kalanların ise metaforik olmayan bir şekilde kullanıldığı bir cümle veya başka bir ifadeye atıfta bulunuruz.”⁴⁰ Black’in bu tanımından hareketle onun metafor anlayışının da Richards gibi mutlaka iki farklı unsuru içerdiğini görmekteyiz.

Black, Richards’ın tenoru ve aracı yerine sırasıyla *odak* ve *çerçeve* kavramlarını kullanmaktadır. “Başkan tartışmayı sürdürdü.” örneği üzerinden gidecek olursak sürdürme kelimesi metaforun odağını ve bu kelimenin geçtiği cümlenin geri kalanı da çerçeveyi oluşturmaktadır.⁴¹ Burada açıklığa kavuşturulması gereken şey ise bir metaforun odak noktasının metaforik kullanımınıdır. Nitekim Black’e göre aynı sözcükler farklı çerçevelerde metafor olarak kullanılmayabilir. Dolayısıyla bir cümleyi metafor olarak adlandırmak, onun imlası, gramer biçimi ve hatta fonetik yapısı hakkında değil anlamı hakkında bir şeyler söylemektir.⁴² Bu tanımlamasından Black’in metaforların anlamının hermeneutik süreç sonucunda ortaya çıkarılabileceğini ima ettiği sonucuna varabiliriz. Nitekim bir metaforla karşı karşıya kaldığımızı fark etmemiz için ifadenin yer aldığı metnin tamamına bakmamız fakat özellikle tamamının kapsadığı bağlamsal anlama bakmamız gerekmektedir. Fakat Black

³⁹ Simms, *Critical Thinkers*, 68-69.

⁴⁰ Max Black, *Models and Metaphors*, (Newyork: Cornell University Press 1962), 27.

⁴¹ Black, *Metaphors*, 28.

⁴² Black, *Metaphors*, 28.

geliştirdiği metafor görüşüne yöneltilebilecek olası eleştirileri de görmesiyle birlikte metaforlara dair bir teori geliştirmektense onları sınıflandırma yoluna gitmiştir. Bu sınıflandırmasında ise ilk olarak ikame görüşüne yer vermiştir. Sonra karşılaştırma görüşünü ikame görünümünün özel bir durumu olarak adlandırmıştır. Bu görüşe göre metaforik ifadenin eşdeğer bir literal karşılaştırma ile yer değiştirilebileceği kabul edilir. İkame ile karşılaştırma arasındaki farkı “Richard bir aslandır.” örneği üzerinden açıklayan Black, ilk bakışta cümlenin “Richard cesurdur.” ile aynı anlama geldiğini⁴³ belirtir. Metaforlar yalnızca bir terimin kullanımında ima edilen bir karşılaştırmadır. Bu iki görüşü de eksik ve kusurlu kabul eden Black, metaforun kullanımları ve sınırlamaları hakkında önemli bilgiler sunduğuna inandığı etkileşim görüşünü metafor sınıflandırmasının son aşamasında ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Etkileşim görüşünü açıklarken “İnsan bir kurttur.” Örneğini veren Black’e göre odak unsur olan “kurt” mevcut anlamına göre kullanılmamaktadır. Kurt kelimesinin sözlük anlamı etçil, vahşi bir köpek türüne tekabül etmektedir. Fakat biz metaforu anlarken bunu düşünmüyoruz. Bu noktada *ilişkili klişeler sistemi* olarak adlandırdığı, kurt kelimesiyle ilişkilendirilen basmakalıp sözler devreye girmektedir.⁴⁴ Bu imalar sistemi içerisine özellikle bir şahıstan bahsediliyorsa aç olması, diğerlerini avlaması, vahşi olması ya da sürekli mücadele içerisinde olması gibi özellikler dâhil edilebilir. İşte kurt metaforu burada bu imalardan uygun olanını parlatırken, dışarıda tutulması gerekeni ise karanlıkta bırakmaktadır. Kısacası kurt metaforu insana bakışımızı düzenlemektedir. İlişki klişeler olarak adlandırılan basmakalıp sözlerin bizdeki karşılığı ön yargılar ve ön anlamalardır. Kurt metaforunun bizdeki hangi anlamı parlatıp hangisini geride bırakacağımıza karar vereceği noktaya da şüphesiz hermeneutik etkinliğin sonucunda ulaşılabacaktır.

Metafor ve hermeneutik arasındaki ilişkinin bir diğer görünümü Donald Davidson’un açıklamalarında karşımıza çıkmaktadır. Davidson öncelikle başarısız bir metafor olamayacağından bahseder. Nitekim ona göre metaforlar edebi anlamlarından başka bir şey iletmezler. Fakat bu durum metaforların söyleyecek bir şeyi olmadığı ya da daha fazla kelime kullanılarak o anlamın verilemeyeceğini göstermez.⁴⁵ Ona göre metaforlar kelime ile hayal gücünün bir araya getirilmesiyle oluşturulur. Kelimeleri kendi anlamları ile kullanarak metafor

⁴³ Black, *Metaphors*, 36-37.

⁴⁴ Black, *Metaphors*, 40.

⁴⁵ Donald Davidson, “What Metaphors Mean?”, *Critical Inquiry*, 5/1, (The University of Chicago Press, 2001), 31-32.

oluşturmanın yeni bir terimi dile kazandırmaktan bir farkı yoktur. Bu anlamda metaforları bir belirsizlik olarak adlandırabiliriz. Metaforlardaki belirsizlik, metaforik unsurun hangi anlamda kullanıldığı noktasında ortaya çıkar. Metaforlardaki metaforik unsur pek çok farklı anlamla karşılanabilir. Kısacası bir metaforik ifadeye birkaç farklı anlamda anlaşılabilir. Bu noktada belirleyici olacak olan şey metnin bağlamı içerisinde açığa çıkarılabilecektir. Bu da yine metaforik olarak kullanıldığından emin olunan kelimeye rastlayana kadar devam eden hermeneutik bir sürecin sonucu olacaktır. Bir diğer belirsizlik olarak adlandırılacak şey ise kelimelerin aynı cümle içerisinde hem gerçek hem de metaforik anlamları taşıyabiliyor olmasıdır. Üstelik bir kelime bir kere metafor olarak kabul edildiğinde her zaman metaforik anlamını da taşıyacaktır. Bu sebeple Davidson metaforda yenilik unsuru olarak belirtilen şeyin tekrar deneyimlenebilecek olan sanatsal özellik olduğuna vurgu yapar.⁴⁶ Yine Davidson'a göre metaforların ilginçliği çektikleri şeylerin bir sınırı yoktur. Öyleyse bir metaforun ne anlama geldiğini söylemeye çalıştığımızda bu sınırsız durumla karşı karşıya kalırız. Bu noktada metaforun iletmek istediği mesajın doğru kavranılması için Aristoteles'in de belirttiği gibi bir yeteneğe sahip olmamız gerektiğini vurgular. Açıkça cahil bir yorumcunun da yetenekli bir eleştirmenin vizyonuna sahip olmasının sağlanması gerektiğinden bahisle, metaforların gizli gücüne, güzelliğine ve uygunluğuna ancak bu şekilde ulaşılabileceğini ifade eder. Böylece metaforların hermeneutik süreç içerisinde açıklığa kavuşması gereken ifadeler olduğunu imlemektedir.

Özetle, görüldüğü gibi dilin vazgeçilmezleri olarak metaforlar mahiyetlerine göre pek çok farklı tanımlar geliştirilen yapılar olmuşlardır.⁴⁷ Yukarıda detaylı açıklamalarını verdiğimiz bu tanımlamaları genel olarak iki başlık altında toplamak mümkündür: ikame (substituble) ve ikame olmayan görüşler (unsubstituble). İkame metaforu, Aristoteles'le birlikte ilk tanımlarına kavuşan ve başka sözcüklerle ifade edilebilen metaforlardır. İkame olmayan metaforlar ise başka bir şekilde ifade edilemeyen; anlamlarını metafordaki iki unsurun arasındaki geriliminin neticesinde, bağlam çerçevesinde bulabildiğimiz metaforlardır. Hermeneutik açısından metaforları ele alan bu çalışmada, ikame metaforlarının da hermeneutik sürece ek bir zorluk getirmesi sebebiyle önemli olduklarını belirtmemiz gerekir. Fakat ikame metaforlar zamanla sıradan kullanımlar hâline gelebildikleri ve ölü metaforlar olarak sözlüklerde yan anlam olarak

⁴⁶ Donald Davidson, *What Metaphors Mean?*, 35-38.

⁴⁷ Çağdaş metafor teorileri ve metafor türleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz. George Lakoff-Mark Johnson, *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*, çev. Gökhan Yavuz Demir, (İstanbul: Paradigma Yayınları), 2010.

karşımıza çıkabildiklerini için asıl ilgimizin başka bir şekilde ifade edilemeyen ve yeni anlam yaratma gücüne sahip olan canlı metaforlara yönelik olduğunu eklemeliyiz.

3. Hermeneutik ve Metafor İlişkisi

Metaforların ortaya konulan teoriler ışığında yalnızca söz dizimi olarak tanımlanamayacağını gördük. Nitekim bir cümlenin aynı anda hem metafor hem de gerçek anlamda kullanılabileceği sayısız örnek gösterilebilir. Bir metaforun bir durumdaki anlamı doğruluk koşulları tarafından belirlenemez diyen Cohen, bu noktada aslında metaforların anlamı olmadığını ancak bir yorumlama eylemi içinde anlam verilebileceğini söylemenin daha doğru olacağını belirtir.⁴⁸ Anlamı yaratan metaforlar, anlayışa ulaşmak için çözülmesi gereken entelektüel düğümlerdir.⁴⁹

Çözülmesi gereken düğümler olarak kabul edilen metaforların anlamı, yorumlama etkinliği içerisinde açığa çıkar ve tamamen yorumcunun önceki deneyimlerine ve inançlarına bağlıdır. Metaforik ifadenin doğasında bulunan özel bir bilişsel içeriğe ya da temel anlama bağlı değildir.⁵⁰ Metaforların okuyucunun ya da dinleyicinin bakış açısını değiştirme ve yönlendirme etkisine sahip olmaları da onları diğer dilsel araçlardan ayıran özelliklerinin başında gelmektedir. Bu sebeple daha önce de belirttiğimiz gibi metaforların anlaşılması tercüman, dinleyici yahut okuru sıradan hermeneutik sürecindeki yorumlamanın zorluğuna ek bir engelle başa çıkmak zorunda bırakmaktadır. Bu engele rağmen yine yorumlama sürecinin aynı kaldığı gözden kaçırılmamalıdır. Metaforla karşılaşıldığında bağlamsal anlatı içerisinde görülen bir çelişki, gerçeğe aykırı ya da tamamen saçmalık olarak algılanabilir. Bu noktada yorumlayıcı (yani tercüman, dinleyici yahut okur) tüm beklenti ve tahminlerinin de ışığında, karşılaştığı şeyin bir saçmalık olamayacağını kestirerek bir metaforla karşı karşıya olduğunu anlayabilir ve tespit ettiği bağlamsal anlatı ile uyumlu olan metafor için bir anlam ortaya koyar.⁵¹

Bir metaforla karşı karşıya kaldığını anlayan kişinin yapması gereken basit bir hermeneutik süreci izlemektir. Zaten hermeneutik etkinliğin başlangıcı olarak bir metinle ya da söylemle karşılaştığımız ve anlatılmak istenileni tam olarak anlamadığımız zamana işaret edilir. Böyle bir durumda ilk olarak yapılması gereken hangi ifadenin metaforik olarak ele alındığının

⁴⁸ Daniel Cohen, *Argument and Metaphors in Philosophy*, (USA:University Press of America, 2004), 141.

⁴⁹ Cohen, *Metaphors*, 147.

⁵⁰ Sheehan, *Metaphors*, 47.

⁵¹ Sheehan, *Metaphors*, 57-58.

belirlenmesidir. Bu aşama çoğu yorumlayıcı için basit bir şeydir. Çünkü bir metafor tipik olarak verilen bir bağlamsal anlatı içerisinde açık bir çelişkidir. İkinci olarak bu metaforun hangi anlamda kullanıldığı tespit edilir ve son olarak da bu metafor kullanılır.⁵²

Metaforları hermeneutik açıdan ele alırken izlediğimiz bu sürecin ilk basamağı *tanımlama (identification)*⁵³ olarak adlandırılır. Bu aşamada metafor olarak neyi alacağımız ya da neyi alamayacağımızı belirlemek esastır. Ve ne yazık ki bunu yaparken başvurabileceğimiz herhangi bir söz dizimsel yöntem bulunmamaktadır. Bu da metaforların bağlamsal olarak ele alınmalarının bir neticesidir. Metafor ve bağlamsal anlatı, anlam yaratılmasına yardımcı olmak için birlikte hareket etmesi gereken bileşenlerdir.

İkinci basamakta *icadı (invention)* ele alacak olursak, yorumcu tarafından metafor tanımlandıktan sonra metaforun genel bağlamsal anlatıyla tutarlı hâle geldiği bir anlamın yahut anlatının icat edildiği aşama olduğunu görmekteyiz. Hem anlatan hem de dinleyen aynı benzer anlamları icat ettilerse metafor amacına ulaşmış olacaktır. Bu anlamı icat ederken de şüphesiz kendi inançlarımızdan ve imgelerimizden yararlanmaktayız. Metaforların anlamları icat etmek için nasıl kullanıldığına dair örneklerden biri bilimsel söylemlerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Johannes Kepler (ö. 1630): “Amacım göksel makinenin ilahi bir organizmaya değil, bir saatin çalışmasına benzediğini göstermektir.” derken “Doğa bir makinedir.” metaforunu “Doğa bir organizmadır.” metaforuna tercih ettiğini ve ikinciyi terk ettiğini göstermiştir. Bundan sonra Aydınlanma Dönemi biliminde bu metafor önemli bir yer tutmuştur. Böyle metaforlar önceki inançları yeniden kavramsallaştırabilecekleri ve doğayla ilgili yeni anlatıların icadı konusunda insanlara yardım edebileceklerine inanılan metaforlardır.⁵⁴ Fakat metaforlar burada bir yorumlayıcıyı harekete geçerin bir fail olarak iş görmezler. Hermeneutik bir metafor görüntüsü yorumlayıcının bir metaforun anlamının mucidi olduğunu varsaymaktadır.

Son adım *anlatı (narration)*⁵⁵ aşamasıdır. Bir insanı herhangi bir konuda *fazla* ya da *boşuna zaman harcamakla* ilgili olarak uyardığımızı düşünelim. Karşımızdaki kişi büyük ihtimalle burada bahsettiğimiz harcama fiilinin parayla ilgisi olmadığını ilk seferde anlayacaktır. Çünkü dilimizde yerleşmiş bir üst anlatı olarak zamanın harcanan bir şey olduğu

⁵² Sheehan, *Metaphors*, 1999, 57.

⁵³ Sheehan, *Metaphors*, 58-59.

⁵⁴ Sheehan, *Metaphors*, 60.

⁵⁵ Sheehan, *Metaphors*, 62.

anlayışı bulunmaktadır. Buna karşılık olarak kullanılan ve en bilinen metaforlardan biri kuşkusuz “Vakit nakittir.” metaforudur. Ortak kültür içerisinde bu şekilde yaygınlaşan üst anlatılarla karşılaştığımızda çoğu zaman ne denilmek istendiğini hemen anladığımız için artık bu anlatılar bize bir metafor olarak iş görmüyormuş gibi gelebilir. Bu tarz metaforlar ölü metaforlar olarak adlandırılır. Ölü metaforların aksine canlı metaforlar; yeni hakikatler ve yeni perspektiflerin semboljisini sunabilir ancak bu metaforlar aracılığıyla onları ortaya çıkaran ve inançlarımıza yerleştiren şey izlediğimiz hermeneutik sürecin de son basamağını oluşturan anlatılardır.⁵⁶

SONUÇ

Mahiyetlerine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunan metaforlar, genel olarak kelimelerin günlük anlamlarının dışında kullanıldığı yapılar olarak adlandırılırlar. Metaforların farklı bağlamlar ya da farklı özellikler çerçevesinde tanımlanması, metafor teorileri olarak adlandırdığımız görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genel olarak bu görüşleri Aristoteles’le birlikte başladığı kabul edilen *ikame* olarak metafor görüşleri (substitutable) ve bir ikame anlayışından farklı olarak (unsubstitutable) karşılanan, yaratma gücüne sahip metaforlar oluşturmaktadır. Metaforun ikame görüşü, metaforun bir ad ya da özellik aktarması olarak kullanıldığı görüşlerdir. Fakat yaratma gücüne sahip olan metaforlar içlerinde bulunan gerilimin sonucunda yeni bir anlam açığa çıkarılırlar. Ricoeur’un adlandırmasıyla canlı metaforlardır ve hermeneutik içerisinde önemli olanlar, hermeneutik süreci etkileyenler asıl olarak bunlardır.⁵⁷

Canlı metaforlar *yorumun ruhunu* oluşturmaktadır. Çünkü bu metaforlar kullanılmalarıyla beraber anlama ve yorumlama sorunlarını beraberlerinde getirmektedirler. Anlama ve yorumlama tabirleriyle karşılanan hermeneutik için sıradan bir dil çözümlemesiyle ya da işitir işitmez mahiyetine erişilen ikame metaforları ya da çoktan canlılığını kaybetmiş ve günlük dil kapsamına girmiş olan ölü metaforlar (ki ölü metaforlar da ikame görüşü çerçevesinde metafor olarak kabul edilmektedir) ilgi çekici değildir. Özellikle ölü metaforlar anlama ve yorumlama sürecimize fazladan bir sorun teşkil etmedikleri gibi herhangi bir katkı da sağlamamaktadır.

⁵⁶ Sheehan, *Metaphors*, 62.

⁵⁷ Ricoeur’ün metafor ve hermeneutik hakkındaki görüşleri hakkında daha kapsamlı bilgiler için Bkz. Paul Ricoeur, *Metaphor And The Main Problem of Hermeneutics* ve *The Rule of Metaphor*.

Çalışma kapsamında yer verilen metafor ve hermeneutik ilişkisinin özellikle metinlerle ilgili anlamı ortaya çıkarma noktasındaki anlama sürecine eşlik ettiği vurgulanmalıdır. En karmaşık dilsel kullanımlar olarak metaforlarla, bir metinde ya da bir söylemde karşılaşıldığında anlamaya fazladan bir zorluk eklenmektedir. Bir metni okurken tamamen bağlam dışında, bir sapma olarak kabul edilen bir kullanımla karşı karşıya kalındığında hermeneutik sürecin doğduğu görülür. Bu anlam sapmaları ya da aşkınlıkları/taşkınlıkları anlama sürecinin merkezine geçmektedir. Nitekim bu karmaşık yapıların anlaşılması ile bütün bir metnin anlaşılması sağlanacaktır. Aynı şekilde bütün bir metnin tamamına vakıf olmak da anlam aşırılıkları olan metaforların bağlamsal anlamlarının anlaşılmasını sağlayacaktır. Karşılıklı bir ilişki doğuran bu sistem hermeneutik döngü olarak adlandırılan ve parça- bütün ya da özel-genel ikilikleri arasındaki diyalektiksel ilişkiyi hatırlatmaktadır. Hermeneutik döngünün bir kısır döngüye dönüşmemesi için bu süreçte metin ile metafor arasındaki gerilimden faydalanarak bağlamsal anlatıyı kurmak gerekir. Fakat bunun için öncelikle incelemeye konu olan metinde nelerin gerçekten metafor olarak kullanıldığının tespit edilmesi elzemdir. Çünkü metafor gibi görünen fakat gerçek anlamında kullanılan kelimeler de olabilmektedir. Fakat yine de metaforların tespit edildiği bu aşama bağlamsal anlatının da eşliğiyle genellikle okuyucu/yorumcu için en basit aşamadır. Metafor tespit edildikten sonra metaforun anlamının icat edileceği aşamaya geçilmelidir. Bağlamsal anlatıyla birlikte hangi anlamı karşılamak amacıyla kullanıldığının belirlenmesi için metaforun anlamının mucidi olunur. Metnin ya da söylemin tamamıyla tutarlı bir anlamın keşfedilmesiyle birlikte yeni bir anlatı yaratmaya hazır hâle gelinir. Böylelikle metaforların yeni anlam yaratıcıları olarak kabul edildiği görüşü açıklanmış oldu. Hermeneutik süreç içerisinde bir metindeki metaforların anlamlandırılması olarak izlerinin sürüldüğü bu çalışma ise çift yönlü ilerlemektedir. Metnin metaforun anlamını belirlediği gibi, metafor da metnin anlamını değiştirebilir ya da güçlendirebilir. Öyleyse metaforların hermeneutik süreçte, hermeneutiğin de metaforların anlamlandırılması sürecinde etkin birer güç olduğunu söylemek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Poetika*, çev.: İsmail Tunalı, Ankara: Remzi Kitabevi, 1993.
Aristoteles. *Retorik*, çev.: Mehmet H. Doğan, İstanbul: YKY, 1995.
Black, Max. *Models and Metaphors*, New York: Cornell University Press, 1962.
Burchert, Donald M. *Encyclopedia of Philosophia* Encyclopedia of Philosophia, 2nd Edit.
Cohen, Daniel. *Argument and Metaphors in Philosophy*, USA: University Press of America, 2004.
Davidson, Donald. "What Metaphors Mean?", *Critical Inquiry*, 5/1, (2001).

- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1996.
- Gadamer, Hans Georg. “Hermeneutik”, *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, çev: Doğan Özlem, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2003.
- George, Theodore. “Hermeneutics”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (<https://plato.stanford.edu/entries/hermeneutics/>)
- Göka, Erol. vd. *Önce Söz Vardı*, Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- Grondin, Jean. *Introduction to Philosophical Hermeneutics*, USA.: Yale University Press, 1994.
- Johnson, Mark. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, USA: Cambridge University Press, 2012.
- Lakoff, George-Johnson, Mark *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*, çev. Gökhan Yavuz Demir, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2010.
- Mura, Gaspera. “Hermeneutics”, *Interdisciplinary Encyclopedia of Religion and Science*. (<https://inters.org/hermeneutics>)
- Porter, S. R. & Robinson, J. C. (2011). *Hermeneutics: An Introduction to Interpretive Theory*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Cambridge, UK.
- Richards, Ivor Armstrong. *The Philosophy of Rhetoric*, Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Ricoeur, Paul. “Metaphor And The Main Problem of Hermeneutics”, *New Literary History*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1974.
- Ricoeur, Paul. *The Rule of Metaphor*, çev.: Robert Czerny, Kathleen McLaughlin, John Costello, Toronto: University of Toronto Press, Toronto, 1977.
- Sheehan Richard D. J. “Metaphor as Hermeneutics”, *Rhetoric Society Quarterly*, 29(2). 1999.
- Simms, Karl. *Critical Thinkers-Essential Guides for Literary Studies: Paul Ricoeur*, Routledge, 2002.
- Yılmaz, Mehmet. F. “Kutsal Metinleri Anlama ve Hermenötik Metodun Tarihi Birlikteliği”, 11. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Kırgızistan, 2013.